

Hubert Ildikó

„... örökké vígságos jövődöt!”

Nem minden Ó ki-vethető.
Nem minden Új bé-szedhető
(Baróti Szabó Dávid)

Baróti Szabó Dávid 1802-es verskiadásának harmadik kötetében olvashatjuk azt a most közreadott előszó részletet,¹ amelyet Baróti Szabó mintha tudatosan szánt volna, mintatankönyvnek – a megszólítottak is a magyar ifjak – a költészetet-szeretők kezébe. Már az első sorokban hangsúlyozta: „Ezen Kötetet kiváltképpen’ Néktek szentelem. A’ benne előforduló darabok a’ Tí korotokhoz illenek leg-inkább.” Tematikailag valóban, a humort sem nélkülöző virti élményeinek csokrát, hazafias verseket, s különböző személyekhez írt nyelvért, erkölcsért aggódó írásait válogatta egybe. Később: „Ha kedve vagyon valakinek az új Magyar Poézishoz; ezen egy’ Kötetben’-is jó segídségre talál...” S Szerzőnk tudta, nincs mindenkinek anyagi lehetősége vaskosabb verseskötet vásárlására, hiszen a nyomtatványoknak „mostani üdőben’ nagyon’ fel-hágott” az ára. A második és harmadik kiadás (1786, 1789) ugyanúgy három kötetes nyomdai kolligátumban maradtak ránk, mint az 1802-es, ám az 1802-dik kiadás három kötetéből a harmadikat [is!] önálló előszóval látta el, megkönnyítve ez utóbbinak külön terjesztését.² Baróti Szabó a tanár, a tanulóifjúságot biztatta a „borostyán-koszorúra-való törekedés”-ben, s arra, hogy mutassák meg, hogy a magyar nyelvű poézis „a’ külföldiekével versent futhat”.

Elő-szó: A’ Magyar Ifiakhoz

Ezen Kötetet kiváltképpen’ Néktek szentelem. A’ benne elő-forduló darabok a’ Tí korotokhoz illenek leg-inkább. Némelyeknek közöltek talán nehezen’ esett volna mind a’hármát [t.i. az 1802-es kiadás másik két kötetét] meg-szerezni.³Ha kedve vagyon valakinek az új Magyar Poézishoz; ezen egy’ Kötetben’-is jó segídségre talál, akár Virgilius’ rendi szerént, Hatos; akár Alagyás, akár Lantos-nemű Verseken’ akarja magát gyakorolni. Ha nékem fiatal koromban’ illy egy’nihány Magyar példák előmbe adattak volna valakitől, nintsen az a kénts, mellyet üdővel nagyobbra betsüllöttem volna. Tí szerentséesebbek vagytok; ’s ott kezdhetitek tsendes napjaitokban’ a’ borostyán-koszorúra-való törekedést, a’hol (a’ kedv-el-tsüggesztő viszontagságok között, előttetek sok mások alig végezheték. Azért Magyarok lévén, iparkodgyatok Anyai Nyelvetek’ díszesítésén’; ’s mutassátok-meg, hogy az a’ külföldiekével versent futhat.

¹BARÓTI SZABÓ DÁVIDNAK *Meg-jobbított, ’s bővített költeményes munkái*, Komárom, Özv. Weinmüller Klára, 1802. 1–3. kötet

²Eddig nem láttam külön ránk maradt harmadik kötetet. Az Országos Széchényi Könyvtárban van azonban egy olyan kolligátum, amely az 1802. évi kiadás második és harmadik kötetét tartalmazza (az első kötet nélkül). Mindkét kötet címlapját eltávolították, az együtthagyott két kötet elé új címlapot helyeztek (BARÓTI SZABÓ DÁVID *költeményes munkái*, Pósonban, 1803). Változtatás továbbá még az, hogy a harmadik komáromi kötet (fent részben idézett) előszavát a harmadik kötet előtről a második elé helyezték. Hogy az előszó eredetileg a komáromi, 1802-es harmadik kötet elé készült, azt a teljes betűegyeztetés, az első füzetek megvizsgálása és az előszó végén álló Ha- örszó egyértelműen bizonyítja. Tehát csak címlapvariáns az 1803. évi impresszumos Baróti-kiadás.

³Baróti Szabó az 1802-es kiadás első kötetének az előszavában írta: „A’ Nyomtatványokon’, mellyeknek az árrok a’ Könyv-nyomtatóknál mostani üdőben’ nagyon’ fel-hágott, nyerekedni nem akarok; elegendő nyereségnek tartván, ha édes Hazánknak hasznos szolgálatot tehetek.”

Az 1802-dik kiadás 3. kötetében⁴ a virti poéta sok, témájában már előző kiadásából (1777, 1786, 1789) ismert verseket közölt újra „megjobbított” (eléggé meg is rövidített) formában, azon a hűsz új költeményen kívül, amelyeket e kiadásban olvashatunk először. Ezekből az új versekből emeltem ki egyet, a Gvadányi József tiszteletére írtat: *Szőnyeg. M.G. Gvadányi József, magyar lovasgenerális úr' neve' napjára. 1795,*⁵ gondolván Szörényi Lászlóra is, akit ha ismert volna deákos költőnk, bizonyára őt is megtisztelte volna alkalmi költeményével, s jelképes költői-szőnyegét az őt tisztelő-szerető későbbi pályatársa elé is bizonyára leterítette volna [A tanulmányban, a versből csak részleteket közlök.]:

(...)

„Egy' Szőnyeget küldök Nevednek⁶ napjára:
Fogadd el, 's ne tekénts, hogy csekély az árra.
Kitsiny ajándék ez; de nagy a' küldő szív,
Melly, míg bennem dobog, hozzád mindenkor hív.
Hogy asztalra terítsd, meg nem érdemeli;
Ajtód' küszöbinél talán hely'ét leli.
Jó lesz' tél' idején, mellyben készítetttem,
'S e' jeles Innepre előre festettem.
Jámbus kezdi; Száfó vet ennek végzetet;
Máró, 's Násó-is varr der'kába hímzetet.
Mennyi szín van benne, annyi tíz esztendő,
Azután örökké vígságos jövendő!

A költemény e köszöntő sorai után következik az ún. „ajándék”: a tél és- tavasz kegyetlen-, és bájos leírása. Baróti Szabó természetet ábrázoló költeményei/versbetétei mindig remeklések.⁷ Már az 1777-es versgyűjteményében is mitológiai történeteken átütő szépségűek picturájának képei (A komáromi földindulásról, A' víznek nagy áradásáról stb.).⁸ Nagyon érdekes, hogy Rónay György, aki Baróti Szabó személyiségét, emberi habitusát a legéletszerűbben tudta megláttatni olvasóival, s aki a költői életutat szigorú korrektséggel ítélte meg, Baróti Szabó pictura költészetének újszerűségét, atmoszféra teremtő tehetségét nem emelte ki az életműből. Tözsér Árpád lesz az, aki az *Egy diófa és környéke: Baróti Szabó Dávid költészetének leíró elemei egy vers és egy régi vita tükrében* c. tanulmányában – utalva a már megjelent írások észrevételeire⁹ – felfigyelt Baróti Szabó leírásainak újszerűségére: „Baróti Szabó kezdeti,

⁴ Az 1803-as újra kötetett példányok 3. kötetében is

⁵ *Szőnyeg. M.G. Gvadányi József, magyar lovasgenerális úr' neve' napjára. 1795.* (Komáromi kiadás, 1802, III. kötet, 2. könyv, 139–143.

⁶ Szörényi Lászlót ünneplők bizonyára, megbocsájtják e kis „botlást”, de a költői szövegbe nem tartottuk illendőnek a „javítást”. Szörényi Lászlónak 75. születésnapját ünnepeljük, Isten éltesse sokáig!

⁷ Csak zárójelben jegyzem meg, hogy Lázár Ervin is nagy rajongója volt Baróti Szabó költészetének, és sokszor gondolt arra, hogy a költő tájleíró versrészleteit kötetébe tervezi, elhagyva azokból az alkalmi költészet tisztelet köreit.

⁸ A pictura poesis szabályairól, és ennek Baróti Szabó költészetében alakulásáról lásd: HUBERT Ildikó, *Tájélmény egyik deákosunknál*, Erdélyi Múzeum, 2007/3–4, 149–155.

⁹ „Legutóbb Szauder József és Szegedy-Maszák Mihály bizonyítják meggyőzően, hogy még a kor legnagyobbjainak, Csokonainak és Berzsenyinek is sok műve picturára és sentenciára hull, de Szegedy-Maszák ezzel az állításával egyidőben valami mást is állít. Szó szerint a következőt: „A magyar leíró vers története Bessenyeivel kezdődik (...). A döntő változást azonban nem a költői leírás megjelenése, hanem a sentenciának és a picturának a teljes összeolvadása jelentette. E kettő még Csokonai legjobb műveiben is elkülönül egymástól (...). Berzsenyi a *Közelítő télen* és a *Levéltörredékben* az alkotó, jelentésteremtő leírást először valósítja meg; e két költeménye már egészében „a symbolák himes fátyola”, mint ő maga mondta. A *Kis-Kunság* és *A puszta télen* költőjének e tekintetben ő a közvetlen elődje.” TÖZSÉR ÁRPÁD, *Régi költők – mai tanulságok*, Bratislava, Madách, 1984, 162.

„kisrealista” verseiről szinte azt mondhatnánk, hogy „picturák” – „sentenciák” nélkül. [...], de állítjuk, hogy a kor leíró normáival s élettelen leírásaival szemben ezekben is van bizonyos többlet, nem hiányzik a „hangulati, érzelmi oldal” igénye, a tárgyak „lelkét” szóra bíró s megelevenítő készség.

S a költő későbbi leírásaiból még kevésbé. [...] Baróti Szabóban a „ledőlt diófa” előtt éppen az a képesség volt a legfigyelemreméltóbb, leginkább költészetet ígérő, amellyel a leírt természeti tárgyat „önmagában érdekesnek” tudta látni és láttatni.”¹⁰

Az 1802-es kötet *Szőnyeg* c. verse már nemcsak lát és láttat, hanem érzelmi erejével az olvasót is magával ragadja abba a valóságosan bármikor átélhető időbe, amelyben az a kegyetlen hideg és szenvedés megtörténhetett. Nincsenek már össze-vissza forgatott szókapcsolatok, virti poétánk sallangmentes, vádló kérdések sorával szólítja meg a telet, ahogy megtehetette ezt a földet művelő, vagy ország terméséért aggódó is:

Meddig lehelled, oh pogány Tél! mérgedet
Szegény Hazánkra? pusztaságra szántad-é?
Nem szenvedett- é már elég tsapást minap
A' nyár' dühétől? a' ki-száradott vetés,
A' rétek' el-sülése. 's több ilyen veszély
Még téged-s várt, hogy tetéznéd kinyyait – !

E lendület a további versszakokban sem törik meg, sőt gyorsasága csak fokozódik, ahogy a mozgalmassággal teli képek egyre közelebb hozzák a megfagyott világot – először a tág látóhatárú, szelektől szabdalt menekülést. Minden halál előtti pillanat sodró, túlfeszített mozgásban semmisül meg – micsoda paradoxon!

Értzes fagyba rekedt a' föld; jég-hidakat hordoz
A' meg-alutt vizek' háta: ki-múl a' régi folyamból
Még az hal is; le-rekedt, 's levegőt sem szíhat az Égből.
Dukla-hegyén áll Boreás: fel-táttya kegyetlen
Száját: torkából nagy erővel ereszti nap-estig
A' zúdúlva futó Szeleket. Rejtektekbe szaladnak.
A' nyúlak, rókák, a' medvék, farkasok; és az
Ételt, mellyet imént fel-akartak falni, felejtik. –

Mi tűrhet-el már? Által ütsz a' vastagon.
Mázolt falaknak oldalán: a' barmokot
A' pajta meg nem őrzi: fülánkod' dühe
Testék' keresztül-járja, 's irgalmatlanúl
Véget vet életüknek. ...

Baróti Szabó ezután az emberi szenvedés képeit vetíti elénk, amelyben „A' paraszt' szeme // Köny-húllatásra, nyelve jajra fakad...” Mintha Tiborc panaszának előképe lenne mindaz a felsorolás, amelyben a költő leplezetlenül önmaga érzelmeit is megmutatva érzékenyen odafigyel a szegénység kiszolgáltatottjaira. Tózsér Árpád valami lényegest fogalmazott meg, s talán igazságot is szolgáltatott a fás természetű emberként viselkedő költőnek, mikor ezt írta: „A zárkózottnak ismert, belső életéről direkt módon csak alig valló költő lelkét ezekből a természetleírásokból legalább olyan jól megismerhetjük. Mint a szentimentálisokét szentimentális vallomásaikból. S ez a lélek egy erős, tevékeny ember lelke, aki környezetében, az életben is elsősorban a mozgást, az erők egymásnak feszülését, a változást

¹⁰ TÓZSÉR i.m.: 162–163.

látja.”¹¹ Valóban ez a felkorbácsolt lelkiállapot mozdítja meg a hidegbe-télbe fagyott világot. (Baróti Szabó már nemcsak akadémikusan tudja a verselés szabályait!) Következzék pár sor, a mások sorsában is a magáéra ismerő, azt átélni tudó költői/emberi panaszból.

(...)
Melly rettentő Kép! A' fél-hóltt' gyermekek itten;
Ott az erőtlen Atyák, és tehetetlen Anyák,
Füttetlen viskójokban mint fáznak egész' nap! –
Mint esnek ki-vetett szűr-, 's guba-rongyok után!
A' tűz-hely', hideg: a' fának, szalmának árra
Nagyra-szökött: drágán sintsen el-adni való.
Rég' ki-fogyott kenyerek; bóldognak tartatik, a' ki
Köldülván, valahol korpa-tzipóra talál. –
'S ezt Magyar-Országban, a' mellyből éltenek eddig
Külső Nemzetek'-is szenvedí Honnya' Fija – !
(...)

A költő mindvégig jelen van a versben: a „Szegény Hazánk” többes szám első személyű rejtőzködéséből később egyértelművé teszi versbéli pozícióját („tudom”, „Borzad egész' testem, mikoron...” stb.). A látvány kiváltotta gondolat a megszemélyesített Télhez fordulásában nemcsak a „Magyarország Európa éléskamrá-felemlegetéséig” jut el, hanem egy toposzhoz társított vélemény kimondásához is: „Mért nem töltöd ezen tsúf mérgeket a' fene Rantzson?// A' jámbor Magyaron mért töröd ostorodot?” A tél képei azonban nem válnak a pusztítás, halál allegóriájává, – jóllehet erre asszociáltak – mindvégig tudjuk, hogy egy valós élménynek az elbeszélő érzékeny lelkiállapotán átszűrődve lehetünk részesei.

A haza jövőbeli megélhetését is veszélyeztető telet Baróti Szabó a tavasz képeivel, jól megfigyelt folyamatának, idő és térbeli változásainak felsorolásával, zenei hangzásával, a versformák játékos átváltásával oldja („Jámbus kezdi; Száfó vet ennek végzetet; // Máró, 's Náso-is varr der'kába hímzetet.”). Már-már paradicsomi (ovidiusi) állapotban gyönyörködött, mégsem tartjuk felnagyított túlzásnak. A lét derűje járja át valamennyi verssorát. Finom és élénk mozgások, a látóhatár végtelenjét egybe fogni tudás képessége, árnyalt szókinccsel felidézett színek a tavasz kibomlásában – még a Nimfák szerepeltetése is természetesnek hat, akik „...kököríts-virágot // Hintenek a' Pásztor' szeretett fejére.” Hat szapphói strófában.

Költőnk szeretett évszakát („Egy' tavasz'al száz, meg' ezernyi Tél sem // Érhet előttem.”¹²) több költeményében megfestette. Sőt, azzal is eljátszott, hogy *A' Tavaszhoz*.¹³ (1797) c. versét prózában is megfogalmazta (*Ugyan ahoz*. Folyó beszédben 1794).

A *Szönyeg* álmából felköltött világ-idyllje csaknem valamennyi érzékszervünket gyönyörködteti. A tér végtelenségét az *Ekhó* válaszolgatása még inkább kitágítja. A térsíkok változtatása, a csergő patakok [Vö. Csokonai, *A reményhez*] futamodása, zefírek pihegése, állatok hangjaival elvegyülő dudánóta stb. mind-mind valami extatikus magasságba, örömben emelik, lebegtetik a valójában hétköznapi látványt. Az öregedő költő öröm-énekét.

Akkor a' tsergő patakok ki-fejtvén
Jég-szorítványból magokat, 's hegyekről
Völgyre lökkentvén, futamodva mennek
Any'ok' ölébe.

Mindenütt kedves Zefírek pihegnek,

¹¹ *Uo.*, 169–170.

¹² A *Szönyeg* c. vers záró sorai.

¹³ 1802, II. kötet, 2. könyv, 127–128.

